

بسترهای اطلاعات دیجیتال

رهیافت‌های نظری برای فهم اطلاعات دیجیتال

لوک تردینیک

ترجمه

علی فارسی‌نژاد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

ناشر چاپار

تهران ۱۳۹۵

7199571

Luke Tridinnik

Digital Information Contexts

Theoretical Approaches to Understanding Digital Information

Oxford: Chandos Publishing, 2006.

سرشناسه	: لردینیک، لوک Luke ,Tredinnick
عنوان و نام پدیدآور	: بسترهای اطلاعات دیجیتال: رهیافت‌های نظری برای فهم اطلاعات دیجیتال / لردینیک؛ ترجمه علی فارسی‌نژاد.
مشخصات نشر	: تهران: چاپار: نه؛ کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۴ص.: جدول
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۲۷۶-۰۸۸-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: عنوان اصلی:
	Digital information contexts. Theoretical approaches to understanding digital information.
موضوع	: منابع اطلاعاتی الکترونیکی
موضوع	: Electronic information resources
موضوع	: کتابخانه‌های الکترونیکی
موضوع	: Digital libraries
شناسه افزوده	: فارسی‌نژاد، علی، ۱۳۵۶ -، مترجم
شناسه افزوده	: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ۵ب۴/۰۶۰۴ ZA۴۰۶۰
رده‌بندی دیویی	: ۰۴/۰۲۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۵۳۸۶۶۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

بسترهای اطلاعات دیجیتال

رهیافت‌های نظری برای فرهنگ‌های دیجیتال

لوک تردینیک

ترجمه علی فارسی‌نژاد

ویراسته عبدالعزیز تاتار

طراح جلد و صفحه‌آرا: رحیم کبیرصابر

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۶۰.۰۰۰ ریال

سخن ناشران

«متن» مهم‌ترین سرچشمه در ایجاد و دوام خودآگاهی تاریخی بشر است. پیوند دیرین آدمیان با متن است که مشخصه وجودی انسان، به‌عنوان موجود نمادساز، را از حق بنهیده و او را به موجودی ممتاز بدل ساخته است که می‌تواند از گذشته عبثت گیرد، حال را بسازد و آینده را پیش‌بینی نماید. گسیختگی این بن‌بست در جامعه، به‌معنای انهدام خودآگاهی تاریخی و تبدیل شدن اعضای آن جامعه به ارادی است که از آنچه انسان بودن ایشان را در گذر تحول نمادهای فرهنگ و اجتماعی بر ساخته، گسسته‌اند.

«کتابخانه» به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان ایجاد پیوند میان انسان و متن، خود همواره نماد شکوفایی یا زوال جوامع بوده است. هر گاه جامعه‌ای در جهت اشراف بر داشته‌های فرهنگی و اجتماعی خود یا سایر جوامع حرکت کرده و خواسته است تا از دل خودآگاهی که بسازد، آگاهی و دانایی نو بی‌رود و حال و آینده خود را بسازد، کتابخانه‌ها رونق گرفته‌اند. و هر گاه نادانی و از خود بیگانگی یا خودکامگی، وقوف به نشانه‌های تاریخی یک ملت را ممنوع و معلق ساخته است، پیوندها گسیخته شده است و کتابخانه‌ها افول کرده‌اند.

«کتابخانه عمومی» در میان همه گونه‌های کتابخانه، جایگاه ایشان در جامعه دارد. از یک سو، در صف اول ارتباط با آحاد جامعه قرار می‌گیرد و از سوی دیگر در دولت مدرن، نقش قلمرو عمومی را برای پر کردن شکاف دولت - ملت و کم‌رنگ ساختن پیامدهای دیوان‌سالاری ایفا می‌کند. چنین نهاد ارزشمندی، از دیرباز محل اشتغال کتابدارانی فرهیخته، دانشمند، کتاب‌شناس و معلم بوده است. کم نیستند دانشمندانی که علاوه بر مقام شامخ علمی، شاغل

به حرفه شریف کتابداری بوده‌اند. بر همین اساس، کتابدار دانشمند و فرهیخته را می‌توان مهم‌ترین رکن در نقش‌آفرینی اجتماعی کتابخانه تلقی می‌شود و نقطه‌ای کانونی برای تمرکز بر آموزش و ارتقاء دانش و مهارت است.

بسترهای اطلاعات دیجیتال کتابی نسبتاً جدید در حوزه مبانی نظری علم اطلاعات و دانش‌شناسی است که زاویه دید انتقادی و نوآورانه‌ای به مبانی این رشته دارد؛ در وهله نخست، اطلاعات را از همان ابتدا و با پیش‌فرضی فرجام‌شناسانه، اطلاعات دیجیتال در نظر می‌گیرد. با وجود این فرض، نگاه تاریخی به اطلاعات و به تبع آن علم اطلاعات و شکل‌گیری آنچه ما اکنون عنوان اطلاعات دیجیتال می‌شناسیم را از نظر دور نداشته و جدا از فصلی مستقل، در سایر فصل‌ها نیز بدان می‌پردازد؛ در رویکرد دوم، به اطلاعات کاملاً میان‌رشته‌ای می‌نگرد و آن را از منظر دانش‌های رایانه‌ای، اجتماعی و زبان‌شناسی بررسی می‌کند و در نگاه زبان‌شناختی به اطلاعات، با گرایشی غالب اما هدفمند، کاشی بر غفلت نسبت به این جنبه در تاریخ رشته علم اطلاعات است، رویکردی پای‌بند ساختارگرا و پست‌مدرن را مطالعه می‌کند.

در انتشار این اثر، اداره انتشارات و ارتباطات علمی در دفتر پژوهش و آموزش «نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور» و نشر «چاپار» در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند تا با هم‌افزایی در تولید دانش و اشاعه آثار علمی، متونی متناسب با اقتضائات بومی و ملی تهیه و منتشر شود و راجع به دانش و توان مخاطبان، به‌ویژه کتابداران فرزانه و تحول‌آفرین، سهمی آید. بر این بنیاد، ناشران این اثر ضمن استقبال از مشارکت اندیشوران دانشگاهی و کتابداران دانشور در پیدایش (رصد و پیشنهاد موضوعات و مفاهیم مورد نیاز ترجمه، تألیف، ویرایش و ...) آثاری در گستره کتابخانه‌های عمومی، امیدوارند بتوانند در جهت اعتلای دانش، فرهیختگی و کارآمدی روزافزون کتابداران حال و آینده کتابخانه‌های عمومی، به شیوه‌ای شایسته خدمت‌گزاری کنند.

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

چاپار

دفتر پژوهش و نوآوری

فهرست مطالب

۵	سینا
۱۱	درباره نویسنده
۱۳	مقدمه
۱۵	یادداشتی در مورد روش‌شناسی کتاب
۱۷	پی‌نوشت‌ها
۱۹	فصل ۱: معنای اطلاعات
۲۱	مسئله اساسی
۲۳	عینیت و ذهنیت
۲۵	ماده و فرم
۲۸	پایداری و تغییرپذیری
۳۱	تقلید و نمادینگی
۳۳	ساده و پیچیده
۳۷	اطلاعات، دانش و وجود
۴۲	پی‌نوشت‌ها
۴۵	فصل ۲: کتابداری و فرهنگ چاپ
۴۶	پیدایش فرهنگ چاپ
۵۰	پیروزی فرهنگ چاپ
۵۴	فرهنگ چاپ و اومانیسم
۵۷	کتابخانه و اومانیسم
۶۰	رده‌بندی و اومانیسم
۶۴	وسایل حامل اطلاعات و ایدئالیسم ضعیف

۶۷.....اطلاعات دیجیتال و میراث اومانیسم

۷۰.....پی‌نوشت‌ها

فصل ۳: اطلاعات دیجیتال، علم و علوم اجتماعی..... ۷۱

۷۲.....پیشرفت علم

۸۰.....نظریه علم و علم اطلاعات

۸۲.....پارادایم فیزیکی

۹۰.....دگرگونی شناختی در علم اطلاعات

۹۵.....پیشرفت علم اطلاعات

۱۰۰.....پی‌نوشت‌ها

فصل ۴: اطلاعات دیجیتال و علم رایانه..... ۱۰۳

۱۰۳.....رایانش مکانیکی

۱۰۶.....منطق و رایانش

۱۱۲.....رایانش دیجیتال

۱۱۸.....پارادایم رایانش

۱۱۹.....رایانش و منطق

۱۲۰.....اهمیت الگوریتم

۱۲۱.....ماهیت اطلاعات در رایانش

۱۲۱.....رایانش و کارکردگرایی

۱۲۲.....چالش اطلاعات دیجیتال

۱۲۶.....مباحث انتقادی

۱۲۶.....کپی‌رایت و کپی‌لفت

۱۲۸.....رایانش و مدل‌سازی رایانه‌ای

۱۳۰.....پی‌نوشت‌ها

فصل ۵: اطلاعات دیجیتال، زبان و بازنمایی..... ۱۳۳

۱۳۴.....اطلاعات دیجیتال و زبان

۱۳۵.....معنی و بازنمایی

۱۴۱.....ایراد مدل‌های قوی بازنمایی

۱۴۷.....تفکر متأخر ویتگنشتاین

۱۵۳.....تقلید و زبان

۱۵۶	فرضیه سایپر- وورف
۱۵۷	مباحث انتقادی
۱۵۷	وب به مثابه فضای اجتماعی و وب به مثابه متن
۱۵۸	پی‌نوشت‌ها

فصل ۶: اطلاعات دیجیتال و نشانه‌شناسی

۱۶۱	فردینان دو سوسور
۱۶۳	چارلز سندرس پیرس
۱۷۲	رومی یا کوپسن
۱۷۶	اطلاعات دیجیتال و نشانه‌شناسی
۱۷۹	نشانه‌شناسی و ساختارهای شبکه‌ای
۱۸۲	مباحث انتقادی
۱۸۴	نشانه‌شناسی
۱۸۴	نشانه‌شناسی و رده‌بندی چهریزه‌ای
۱۸۶	طبقه‌بندی نشانه‌ها بر بودن
۱۸۸	پی‌نوشت‌ها

فصل ۷: اطلاعات دیجیتال و پسا ساختارگرایی

۱۹۱	نگاهی اجمالی به نظریه پسا ساختارگرایی
۱۹۲	مدیریت اطلاعات و پسا ساختارگرایی
۱۹۸	پسا ساختارگرایی و رده‌بندی
۲۰۰	پسا ساختارگرایی و استخراج کتاب‌شناسی
۲۰۴	پسا ساختارگرایی و وحدت ساخته‌های اطلاعاتی
۲۰۶	علیه پسا ساختارگرایی
۲۱۲	مباحث انتقادی
۲۱۳	پسا ساختارگرایی و وب جهان گستر
۲۱۵	وب‌ها، ویکی‌ها، نویسنده و اعتبار
۲۱۷	وب ۲ و قدرت
۲۱۸	پی‌نوشت‌ها

فصل ۸: اطلاعات دیجیتال و پسامدرنیسم

۲۱۹	دو نوع پسامدرنیسم
۲۲۰	

۲۲۳.....	ژان فرانسوا لیوتار و وضعیت پسامدرن
۲۲۸.....	ژان بودریار و حادواقعیت
۲۳۳.....	فرانسیس فوکویاما و نومحافظه‌کاری پسامدرن
۲۳۷.....	علیه پسامدرنیسم
۲۳۸.....	پسامدرنیسم و اطلاعات دیجیتال
۲۴۲.....	مباحث انتقادی
۲۴۲.....	وب جهان گستر و دانش گستره
۲۴۳.....	پسامدرنیسم و بلاگ‌سپهر
۲۴۵.....	جاواده کردن امر زودگذر
۲۴۶.....	پی‌نوشت‌ها

فصل ۹: اطلاعات دیجیتال و پیچیدگی

۲۴۷.....	خلیل گل و ظهور
۲۴۸.....	پیچیدگی و ظهور
۲۴۹.....	پیچیدگی و دانش اطلاعات
۲۵۳.....	بازنمایی این و پیچیدگی
۲۵۸.....	پیچیدگی و بازیابی
۲۶۲.....	پیچیدگی و اطلاعات دیجیتال
۲۶۴.....	علیه پیچیدگی
۲۶۷.....	مباحث انتقادی
۲۶۹.....	رده‌بندی مردمی، برجسب‌زنی اجتماعی و پیچیدگی
۲۷۰.....	کتاب صلب
۲۷۱.....	پی‌نوشت‌ها

فصل ۱۰: درک اطلاعات دیجیتال

۲۷۳.....	گفتمان و دو فرهنگ
۲۷۴.....	فرهنگ اطلاعات دیجیتال
۲۷۶.....	منابع
۲۷۹.....	نمایه نام‌ها
۳۰۵.....	نمایه موضوعی
۳۱۳.....	

مقدمه

نگاه به این کتاب به واسطه یک فرصت و مشاهده ممکن شد. این فرصت حاصل همکاری رشته مدیریت اطلاعات و رشته‌های وابسته در دانشگاه متروپولیتن لندن به رشته مدیریت اطلاعات در دانشگاه متروپولیتن لندن بدان سبب خاص است که در کنار حوزه‌های دیگری همچون مطالعات فرهنگی، رسانه‌ها و ارتباطات ارائه می‌شود. هرچند هر رشته هویت مستقل و سنت‌های خاص خود را دارد، بایز حال بین آنها مباحث مشترک زیادی وجود دارد. همین موضوع چشم‌انداز مناسبی را برای بررسی این مباحث بین‌رشته‌ای فراهم آورده است.

پرداختن به موضوع این کتاب در جامعه اطلاعاتی که فقط به مجموعه محدودی از ایده‌ها می‌پردازد و کاری به کاربرد نظریه در خارج از این حوزه ندارد، چندان رایج نیست و با بی‌میلی به آن نگاه می‌شود. از بسیاری از این پیشرفت‌ها، در رشته‌های هم‌خانواده استفاده می‌شود. در مطالعه اطلاعات، گهگاه از نشانه‌شناسی به‌منزله یک رویکرد انتقادی استفاده می‌شود، (۱) اما در این رشته، به‌صورت جدی به نظریه‌های پساساختارگرا یا پسامدرن پرداخته نشده است (۲). شاید در رشته علم اطلاعات، این رویکرد وجود داشته باشد که به هر چیزی که ربطی به معنی دارد پرداخته نشود، هرچند معنی نقشی اساسی در این رشته دارد. در اینجا، معنی نقشی فراگیرتر از خود موضوع رشته دارد که علم اطلاعات همواره به آن پرداخته است.

یک تفسیر دیگر برای این موضوع می‌تواند بی‌میلی صاحبان علم اطلاعات به سیاسی کردن و آشکار نمودن مفهوم اطلاعات باشد و شاید این امر از این حس نشئت بگیرد که آنها خود را دروازه‌بانان بی‌طرف دانش بشری می‌دانند. با در نظر گرفتن اهمیت روزافزون اطلاعات و به‌ویژه اطلاعات دیجیتال در ابتدای قرن بیست و یکم، این موضوع در خوشبینانه‌ترین حالت می‌تواند فرصتی ازدست‌رفته و در بدترین وجه تهدیدی برای علم اطلاعات باشد.

هیچ‌یک از اینها بدان معنی نیست که در چهل پنجاه سال گذشته هیچ پیشرفتی صورت نگرفته یا مطالعه اطلاعات هیچ کمکی به فهم پدیده اطلاعات و تجربه مدیریت مجموعه‌ها و بازیابی اطلاعات نکرده است. چنین دیدگاهی غیرقابل دفاع است. برای در نظر گرفتن جایگاه اطلاعات دیجیتال، چیزهای زیادی را باید از کتابداری، علم اطلاعات و علم رایانه آموخت. اما همان‌قدر که ایده‌ها، کتابداری و علم اطلاعات ارزشمند هستند، دیدگاه‌های مخالف نیز مهم‌اند. کتابخانه فقط مجموعه‌ای از اطلاعات نیستند، بلکه نهادهایی اجتماعی نیز هستند. ربات‌ها فقط فضایی برای پیاده‌سازی محدود هابیرلینک‌ها نیستند، بلکه واسطه‌ای گسترده‌تر اجتماعی‌اند. اطلاعات به گفته بارت (۱۹۷۱ الف) چیزی نیست که در قفسه کتابخانه متوقف شود، بلکه عامل فعالی در ساخت هویت فرهنگی، انسجام اجتماعی، ارزش اقتصادی و دیدگاه سیاسی است. این مباحثه مربوط به معنای گسترده‌تر اطلاعات هستند و نویسنده همواره بر آن بوده است که دلایل ندارد مطالعه اطلاعات در مرز دربارگی^۱ متوقف شود. این امر تصادفی است. در چند این نکته را تأیید می‌کند که پیشرفت‌های مدیریت اطلاعات دیجیتال از زمان پیدایش وب بیشتر نگرش تکثرگرایانه‌ای را به ماهیت اطلاعات دنبال می‌کند تا نگرشی که در کتابداری و علم اطلاعات دنبال می‌شود.

بخش‌های عمده‌ای که در این کتاب به آنها اشاره نشده، توضیحات مشروح نظریه رسانه‌ها و مطالعات فرهنگی و بینش‌های حاصل از جامعه‌شناسی به‌ویژه کتاب کاستلز^۱ است. دلیل نپرداختن به این مباحث عبارت‌اند از پرهیز از طولانی شدن کتاب، در دسترس بودن متن‌های مفصل دیگر در این زمینه و قصد نویسنده برای تمرکز بر اطلاعات دیجیتال. دیدگاه‌هایی که در این کتاب به آنها پرداخته‌ایم، در کتاب بعدی یعنی فرهنگ، اطلاعات دیجیتال^۲ مورد بحث قرار خواهند گرفت. در نتیجه، به نقد مقاله‌های جامعه‌شناختی یا آنچه وبستر آینده‌شناسی^۳ می‌نامد مانند دیدگاه‌های گلاک^۴ (۱۹۹۹)، نگروپونته^۵ (۱۹۹۵) و تافلر^۶ (۱۹۷۰، ۱۹۸۰) پرداخته نشده است. باید این گونه برداشت کرد که در نپرداختن به آنها نوعی نقد پنهان نهفته است؛ اغلب مشاهدات این نویسندگان می‌تواند در شکل‌گیری دیدگاه انتقادی مثر باشد.

فصل‌های مربوط به کتاب‌های، علم اطلاعات و علم رایانه خلاصه‌تر از آنی هستند که باید باشند. نویسنده در این کتاب، به جای آنکه توضیح مفصلی در مورد تک‌تک نظریات در این حوزه‌ها بدهد، سعی می‌کند همه ایده‌های کلیدی را در زمینه مفهومی گسترده‌تری مطرح کند. دلیل اصلی خلاصه ارائه کردن مباحث آن است که خواننده را شوق به پیگیری آنها کند. این فصول را باید درآمدی بر مباحثی دانست که در ادامه کتاب به آنها پرداخته می‌شود و نه پرداخت جامع به این موضوعات. نویسنده متقد است که ضرری ندارد که گزارش بحث‌برانگیزی در هریک از حوزه‌ها ارائه شود و خوانندگان با آن آشنا شوند.

یادداشتی در مورد روش‌شناسی کتاب

این کتاب از دیدگاه نظریه انتقادی به مسائل اطلاعات و تحلیل

1. Castells
4. Gleick

2. Digital Information Culture
5. Negroponte

3. futurology
6. Toffler

چارچوب‌های نظری برای بحث در مورد این مسائل می‌پردازد. در این کتاب، گستره‌ای از رویکردهای نظری نقد شده‌اند و این بدان معنی نیست که نظریه انتقادی تنها و بهترین رویکرد ممکن برای پرداختن به مسائل اطلاعات است، بلکه بدین معناست که در بررسی چارچوب‌های نظری مورد بحث، از روش‌های نظریه انتقادی استفاده کرده‌ایم. وایدن هایت^۱ (۱۹۷۸: ۱) نوشته است:

هر گفتمان اصیل تا حدی به مبانی و اقتدار خودش شک دارد. این موضوع به‌ویژه وقتی درست است که یک رشته جدید در مورد تجارب انسانی سعی می‌کند حدود و ثغور خود، عناصر سازنده و روابط بین آنها را مشخص کند.

با این متن بالا همه هدف روش‌شناسی این کتاب را خلاصه می‌کند. این کتاب برای پرداختن به مسئله مطالعه اطلاعات که معمولاً مسئله‌ای غیرتاریخی است (اکتند^۲ و لیو^۳، ۱۹۹۵)، به زمینه تاریخی ایده‌هایی می‌پردازد که منجر به فهم و درک اطلاعات شده‌اند. در رویکرد تاریخی، که در بخش‌های تاریخ‌مند آن را به‌کار گرفته‌ایم، از خوانش‌های پسامدرن فوکو^۴ (به‌ویژه ۱۹۷۲)، جنکینز^۵ (۱۹۹۱)، وایت^۶ (۱۹۷۸) استفاده شده است. یعنی اینکه تاریخ را نباید نقل دوباره حوادث عینی نیست، بلکه باید آن را افشای تفسیرات ذهنی‌ای دانست که گاه از طریق احوال زور بر آن حاکم می‌شود. در کل، این کتاب از دیدگاهی مخالف با اومانیسم ساده‌نگارانه و پوزیتیویسم غیرانتقادی در مطالعه اطلاعات نوشته شده است. پیش‌فرض‌های پنهان دیگری هم در این کتاب هست که در متن معلوم می‌شود، مانند اینکه پدیده اطلاعات جدا از معنی نیست و باید آشکار باشد که مؤلف مطالعه اطلاعات را نوعی «معرفت‌شناسی کاربردی» (یورلاند^۷، ۱۹۹۸) در نظر می‌گیرد، هرچند با رئالیسم انتقادی این حوزه خاص موافق نیست.

1. Hayden White
4. Foucault

2. Buckland
5. Jenkins

3. Liu
6. White

7. Hjørland